

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

פר' מטות-מסעי תש"פ | גליון מס' 196
הדברים נאמרו ביום ו' עש"ק פרחס, י"ח תמוז תש"פ

התספורת בימי 'בין המצרים'

בן עדות המזרח במקום עדות אשכנז - האם רשאי להקל להסתפר בימי בין המצרים? | מהם טעמי איסור עשיית אגודות אגודות? | האם איסור 'לא תתגודדו' שייך בחילוקי הדינים והמנהגים בין בני ספרד לבני אשכנז? | ואם יש חילוק בין מורה לעצמו למורה לאחרים? | האם איסור שייך בהנחת תפילין בחול-המועד?

למחלוקות גדולות, שנאמר 'לא תתגודדו' - לא תעשו אגודות אגודות". הרי שפסק הרמב"ם כדעת אב"י המחמיר אפילו בשני בתי-דין בעיר אחת, ולא התיר אלא בשני בתי-דין בשתי עיירות. וכן כתב הסמ"ג (לאוין סב). ומרן הכסף משנה (שם) הקשה מדוע פסק רבינו הלכה כאב"י, היפך הכלל שבידינו שאב"י ור"א הלכה כר"א. ותירץ כי שמא לא אמרו הלכה כר"א אלא כשאב"י ור"א חולקים לדעת עצמם, אבל כשחולקים בדעת אחרים לא שייך כלל זה, ולכן פסק כאב"י. וכדבריו ב"ש"ת הרדב"ז (בלשונות הרמב"ם, סי' יא).

הבדלי הדינים והמנהגים בין בני ספרד ואשכנז

ומעתה לפי דעת הרי"ף והרא"ש וסיעתם שאיסור 'לא תתגודדו' אינו נוהג בשני בתי-דין בעיר אחת, בודאי שלגבי המנהגים השונים שבין עדות האשכנזים והספרדים אין לחוש לאיסור 'לא תתגודדו', שהרי הם נחשבים גם כן כשני בתי-דין בעיר אחת, וכמו שכתב בשו"ת מהרשד"ם (י"ד סי' קנג), וכ"כ רבי אברהם הלוי בשו"ת גנת ורדים (י"ד כלל ג סוף סי' ה). ואף להרמב"ם והסמ"ג מכיון שהדבר מפורסם בכל תפוצות ישראל, בארץ ובעולם, שהספרדים נוהגים כדעת מרן השלחן ערוך, ובני אשכנז יוצאים ביד רמ"א, וכל עדה קדושה יודעת שגם מנהגי העדה האחרת מיוסדים על אדני פז, ויסודתם בהררי קודש, ואלו ואלו דברי אלקים חיים, אין בזה איסור 'לא תתגודדו'.

וכיוצא בזה כתב הגאון רבי מרדכי בנט בשו"ת פרשת מרדכי (או"ח סי' ז) בדין תפילין בחול המועד, שאף שבעיר אחת יש ספרדים ואשכנזים, והספרדים נוהגים שלא להניח תפילין בחול המועד, כדעת מרן השו"ע (סי' לא ס"ב, ובבית יוסף עפ"י הזוה"ק), והאשכנזים (בעיקר בחו"ל) מניחים תפילין בחול המועד, מכל מקום אין בזה איסור משום 'לא תתגודדו', שאיסור זה נוהג בתחילת המחלוקת, ובבית-דין אחד, שיש להם להשוות דעתם יחד, אבל בדבר שנחלקו בו הקדמונים, וכל אחד נוהג כדעת רבותיו, אין בזה משום 'לא תתגודדו', וכל אחד צריך לקיים מנהג אבותיו ואפילו בבית כנסת אחד. וכן כתב בשו"ת שערי דעה (ח"ב סי' ז) שבמנהגי הספרדים והאשכנזים שמחלוקתם קדומה מימי עולם, לא שייך איסור 'לא תתגודדו'. וכן כתב בשו"ת דברי יששכר (או"ח סי' ז).

איסור 'לא תתגודדו' בדבר התלוי במנהג

נוסף לטעם הנ"ל, יש לומר שאיסור 'לא תתגודדו' אינו נוהג אלא באופן שיש מחלוקת בהלכה, זה אוסר וזה מתיר, חלקם נוהגים כך

שאלה: תלמידי ישיבות מבני עדות המזרח הלומדים בישיבות שרובם יוצאי אשכנז, האם מותר להם להסתפר ולהתגלח בימי בין המצרים, כדעת מרן השולחן ערוך (סי' תקנ"א ס"ג) שלא אסר להסתפר אלא בשבוע שחל בו תשעה באב, וכדין התלמוד. או מכיון שהם לומדים בישיבה שרוב תלמידיה הם מעדות אשכנז, עליהם לנהוג בזה כדברי הרמ"א שמנהגם שלא להסתפר החל מיום י"ז בתמוז?

מנהגי איסור תספורת בין י"ז בתמוז לחודש אב

תשובה: בימים אלו, שבין י"ז בתמוז לט' באב, ימי בין המצרים, בהם אנו נמצאים, הנקראים כך על שם הכתוב (איכה א ג): "פָּלַ רֹדְפֵיךָ הַשִּׁיגוּךָ בֵּין הַמְצָרִים". וידוע שישנם חילוקי מנהגים בכמה דברים בתקופה זו, בין בני אשכנז הנוהגים כדעת הרמ"א, לבני ספרד ההולכים על פי דעת השולחן ערוך. כגון תספורת מ"ז בתמוז עד שבוע שחל בו תשעה באב. מרן בשו"ע (סי' תקנ"א ס"ג-ד) פסק ששבוע שחל בו תשעה באב אסורים להסתפר ולכבס וכו', ומבואר בדבריו כי רק בשבוע שחל בו תשעה באב אסור להסתפר. וכתב הרמ"א (שם סי' ט) שנוהגים להחמיר מתחילת ראש חודש אב לענין כיבוס, אבל תספורת נוהגים להחמיר מ"ז בתמוז. נמצא שלדעת מרן השו"ע מותר להסתפר - תספורת הראש וגילוח הזקן - בימים אלו עד שבוע שחל בו תשעה באב, ולדעת הרמ"א אין מסתפרים החל מ"ז בתמוז.

איסור עשיית אגודות אגודות

בגמרא (יבמות יג ע"ב) דרשו חז"ל על הפסוק (דברים יד א): 'לא תתגודדו' - 'לא תעשו אגודות אגודות'. ובגמרא (שם יד ע"א) נחלקו אב"י ור"א. אב"י אומר שאיסור 'לא תתגודדו' נוהג כשיש שני בתי-דין בעיר אחת, הללו אוסרים והללו מתירים, אבל שני בתי-דין בשתי עיירות מותר. והקשה על זה ר"א, שהרי בית שמאי ובית הלל כשני בתי-דין בעיר אחת, ובכל זאת עשו בית שמאי כדבריהם ובית הלל כדבריהם, ולא חששו משום איסור 'לא תתגודדו', ולכן חולק ר"א על אב"י וסובר כי אין איסור 'לא תתגודדו' נוהג אלא בבית-דין אחד, שחלק ממנו מתיר, וחלק ממנו אוסר, אבל שני בתי-דין אפילו בעיר אחת, ושניהם חלוקים ביניהם, מותר. ופסקו הרי"ף והרא"ש והמאירי (יבמות שם) כסברת ר"א. וכן פסק רבינו ישעיה מטראני (בפסקיו ליבמות), וכ"כ בספר החינוך (מצוה תסז) בשם רבו.

אולם הרמב"ם (פי"ב מהל' עבודה זרה הי"ד) כתב: 'לא יהיו שני בתי-דין בעיר אחת, זה נוהג כמנהג זה, וזה כמנהג אחר, שדבר זה גורם

וחלקם נוהגים אחרת, ולדעת הרמב"ם זה אסור, אך להרי"ף והרא"ש וסיעתם מותר. אבל בדבר שאינו אלא מכח מנהג, לכו"ע אין שייך בו איסור 'לא תתגודדו', דאמרינן (חולין י"ח ע"ב) "נהרא נהרא ופשטיה". וכמו כן מתבאר בסוגיית הגמרא (יבמות י"ג ע"ב) שאמור ריש לקיש לרבי יוחנן: "אמינא לך אנא איסורא, ואת אמרת לי מנהגא?!" [-אני מדבר עמך על איסור ודין גמור ואתה מדבר עמי על עניני מנהג], ופירש רש"י שדוקא במחלוקת בהלכה בדיני איסור והיתר, שייך לומר דדמיא תורה כשתי תורות, מה שאין כן בדבר התלוי במנהג.

וכן כתב המאירי (יבמות י"ד ע"א) כי זו שאמרה תורה 'לא תתגודדו', רמז יש בו שלא לעשות מצות אגודות אגודות, שנראת התורה כשתי תורות. והדברים אמורים כשאין בעיר אלא בית-דין אחד, ואותו בית-דין עצמו חלוקים לפסוק הלכה מקצתו כשיטה אחת ומקצתו כשיטה אחרת, אבל כל שהם שני בתי-דין אפילו בעיר אחת, ובית-דין אחד נוהג לפסוק כשיטה זו ובית-דין האחר כשיטה האחרת, אין כאן אגודות אגודות (וכדעת רבא), שאי אפשר לעולם שהכל יסכימו לדעת אחד. וכל שכן בדברים התלויים במנהג, שאין קפידא אם הללו נוהגים כך והללו נוהגים כך. וכ"כ הריטב"א (יבמות י"ג ע"ב) והרשב"א (שם י"ד ע"א), ובקיצור פסקי הרא"ש (פ"א דיבמות אות ט) כתב שדבר התלוי במנהג המקומות, שבמקום זה נהגו כך ובמקום זה נהגו כך, אפילו נתקבצו שניהם במקום אחד וכל אחד ממשין כמנהג מקומו, מותר. ולכן בני ספרד ובני אשכנז שכל אחת מהעדות נהגו כמנהג אבותיהם, אע"פ שכולם נמצאים בקיבוץ גלויות בעיר אחת ובישיבה אחת, רשאי כל אחד לנהוג כמנהג אבותיו, ואין משום 'לא תתגודדו'.

ואמנם מלשון הרמב"ם (פ"ב מהל' עבודה זרה הי"ד, ובתשובת הרמב"ם (ירושלים תרצ"ד, סימן ל"א) שכתב "לא יהיו שני בתי-דין בעיר אחת נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר וכו'", וכן כתב הסמ"ג, מוכח שגם דבר שאינו אלא מכח מנהג שייך איסור 'לא תתגודדו'. וכן מתבאר מדברי הרמ"א (סי' תצ"ג ס"ג) לענין תספורת מאחר הפסח עד ר"ח אייר ומפסח עד ל"ג בעומר, שלא ינהגו בעיר אחת חלק כמנהג זה וחלק כמנהג האחר, משום 'לא תתגודדו'. וכן כתב הגאון רבי דוד פארדו בספרי דבי רב (דף ר"ז ע"א) ובספר משנת חכמים (עמ' קכג) בדעת הרמב"ם.

השינויים בנוסחאות התפילה

ומכל מקום בנידון שלנו במנהגי אשכנזים וספרדים אין לחוש כלל לאיסור 'לא תתגודדו', וכדעת הרי"ף והרא"ש. וכן בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' קנ"ג) פסק שבדבר התלוי במנהג ואינו אסור מן הדין לא שייך איסור לא תתגודדו. וראה בשדי חמד (מערכת ל כלל עט). וכמו בנוסחאות התפילה שמנהג אבותיהם בידיהם, ואפילו בבית כנסת אחד, וכמו שכתב הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת ובחרת בחיים (סי' כד, וראה עוד בספרו שו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' מה) שאין בשנוי נוסחאות התפילה שביני האשכנזים לספרדים משום 'לא תתגודדו'.

המורה לעצמו

ויש לצרף מה שכתב בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' יב) שאיסור 'לא תתגודדו' אינו נוהג אלא במורה הלכה לאחרים לנהוג כסברתו, ומורה אחד פוסק לאסור ומורה אחד פוסק להתיר, אבל העושים לעצמם כמנהגם ואינם מורים לאחרים, אין בזה איסור 'לא תתגודדו' כלל.

בני ספרד - כהשו"ע, ובני אשכנז - כהרמ"א!

לפני כמה זמן התקיים כנס רבנים ארצי, לכ-100 רבנים, ועמד שם אחד ואמר כי רב הפוסק הלכה לספרדי כדעת השו"ע ולאשכנזי כדעת הרמ"א, הרי הוא עובר על איסור 'לא תתגודדו'. ולדבריו אינו

אוסר בישול עכו"ם כאשר היהודי מדליק את האש בבוקר, וכדעת הרמ"א (יו"ד סי' קיב) ודלא כדעת השו"ע. וכן בעריכת חופות אינו משביע שבועה חמורה, כי על בני ספרד לנהוג כבני אשכנז, הכל כדעת הרמ"א, כי אם לא כן הרי זה איסור 'לא תתגודדו'.

ואחר המחילה מכבוד תורתו של אותו רב מפורסם, לא ידע כלום מדברי הראשונים והאחרונים שהזכרנו, מלבד דעת הרמב"ם. הרי יש לנו את דעת הרי"ף והרא"ש והמאירי ורבינו ישעיה מטרנאני וספר החינוך בשם רבו. ויש את דברי האחרונים שהתירו בדבר התלוי במנהג, ובמנהגים קדמונים. כל חילוקים אלו לא ידע מהם והלך ופסק שיש בזה איסור 'לא תתגודדו'. האיך אפשר לומר על דבר שכל בני ספרד נוהגים מאז ומתמיד כדעת מרן, ובני אשכנז נוהגים כדעת הרמ"א, שהמחלק ביניהם עובר על איסור 'לא תתגודדו'!?

תספורת בני ספרד במקום בני אשכנז

ועל כן לסיכום, מותר מן הדין לבני עדות המזרח להסתפר בימי בין המצרים, אף על פי שלומדים בישיבות שרוב תלמידיהן מבני עדות אשכנז. ומכל מקום אם רצו להחמיר על עצמם ולנהוג כמנהג המקום שנמצאים שם, שלא להסתפר, תבוא עליהם ברכה.

ודבר פשוט כי בן אשכנז המחמיר שלא להסתפר בימי בין המצרים, רשאי לספר ולגלח לאחר מבני ספרד המקיל בזה על פי ההלכה, ואין בזה חשש משום 'לפני עיוור'. ובס' בתורת המועדים (סי' תקנ"א אות יב) ובס' מועדי הגר"ח (עמ' קמ"ח) כתבו בשם הגר"ח קנייבסקי לאסור בזה. אולם בהליכות שלמה (עמ' תי"ד) כתב בשם הגר"ש ז"א אויערבאך כתבו שמעיקר הדין מותר, ורק לכתחילה אין לנהוג כן.

ארץ ישראל - אתריה דמורן ה'בית יוסף'

וכל שכן בארץ הקודש אתרא דהרמב"ם והבית יוסף שבני ספרד הולכים כדעתם, ובדבר שאינו רק משום מנהג, אין להחמיר בזה. ולפי תשובת אבקת רוכל (סי' רי"ב) על האשכנזים שבאו לאר"י לנהוג כמורן, אלא שסמכו על שו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קל"ג) להמשיך במנהגם. והחזו"א (יו"ד סי' קנ) כתב שהרמב"ם לא נחשב למרא דאתרא של ארץ ישראל. אולם אחר אלף אלפי המחילות מכבוד גאונו וקדושתו של פאר הדור החזון איש, נעלם ממנו מה שכתב מרן הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל (סי' י, יב, לב, רא ורב ורי"ב) "שהרמב"ם הוא מוריניו ורבינו ומאירי דאתרין, וחובה ללכת אחר הוראותיו". וכן כתב בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' סז, ס"ז, צ"ב, צ"ד), ובשיירי כנסת הגדולה (או"ח סי' תצה הגב"י סק"ה), ובשו"ת כנה"ג (סי' מג). וכן בשלחן גבוה (כללי השו"ע כלל י"ב), וכן הרדב"ז (הלכות אבל פ"א) ובשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תטס, ח"ד סי' קה אלף קעו). וכ"כ בשו"ת המבי"ט (ח"ג סי' נו) שאנחנו פוסקים בכל הדינים כהרמב"ם וחיביבים ללכת אחריו. וכ"כ בשו"ת מהריט"ף (הישנות סי' יג) שהרמב"ם הוא מאירי דאתרין וראש הפוסקים. וכ"כ בשו"ת מהרלב"ח (סי' נב, סא, קג וקד) שבזה המלכות קיבלוהו עליהם לרב ונהגו לפסוק על פיו. גם בשו"ת התשב"ץ (ח"ד חוט המשולש סי' א) בשם מהר"ם גאלנטי שכך נהגנו לפסוק כהרמב"ם שהוא מריה דאתרא.

המקיל - רשאי, והמחמיר - יבורך

ולכן להלכה למעשה, הרמב"ם ומרן הבית יוסף אשר היו כאן מריה דאתרא, מכיון שמרן השו"ע פסק כדעת ב' עמודי-ההוראה, הרי"ף והרא"ש ועוד, כך הלכה שמותר לבני עדות המזרח להסתפר בימי 'בין המצרים', אף שלומדים בישיבה של בני עדות אשכנז. וכאמור, הרוצה להחמיר על עצמו ולנהוג כמנהג המקום, תבוא עליהם ברכה. וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה (תענית ל ע"ב).